

ADİYAMAN İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARI SÖZ VARLIĞI

(Kitap Künyesi: Dr. Burak TELLİ, Dr. Türker Barış BULDUK, Gazi Kitabevi, 1. Baskı, Ankara,
Aralık, 2018, 300 Sayfa. ISBN:978-605-344-853-2)

Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

Milli Eğitim Bakanlığı

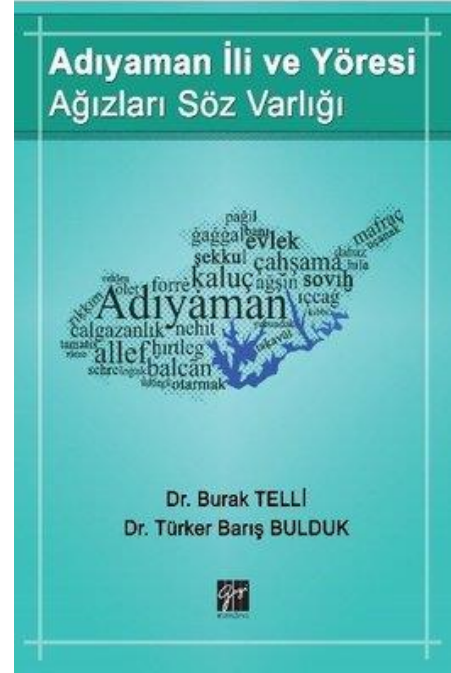
emintugluk@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1866-5580

Dil toplumun iletişimini sağlamada en önemli araç olduğu gibi yaşadığı kültürün de en temel ögesidir. Dildeki söz varlığı ve bu söz varlığını bünyesinde barındıran sözlükler toplumun kültür algısını yansıtan en temel kaynaklardır. Sözlüklerin dolayısıyla dilin en büyük başvuru kaynağı hiç şüphesiz ağızlardır.

Türkçede sözlük ve sözlükçülüğün geçmişi eskiye dayanırken ağız araştırmalarının tarihi çok eskiye dayanmaz. Bu alanda yapılan kapsamlı ilk çalışma 1932 yılında kurulan ve günümüzde Türk Dil Kurumu adını alan Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından yapılmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin yaptığı ilk işlerden biri 1933-1935 yılları arasında 150 bin kelimeyi derlemek ve derlediği bu kelimeleri 1939-1949 yılları arasında Türkiye’de Halk

Ağızından Söz Derlemeler Dergisi’nde yayımlamak olmuştur. Türk Dil Kurumu 1952-1960 yılları arasında eldeki malzemesini daha bilimsel bir şekilde güncellemiş ve sekiz yıllık bir sürede 450 bin kelime derlemiştir. Daha önce toplanan 150 bin kelimeyle birlikte yoğrulan bu 450 bin kelime, 13 ciltten oluşan Derleme Sözlüğünün temelini oluşturmuştur. Derleme Sözlüğünün A-K arası ciltleri 1963-1975 yılları arasında K ile Z arasındaki ciltleri de 1979 yılında tamamlanmıştır. Sözlüğün Ek-I cildi ise 1982 yılında yayımlanmıştır. Bunu izleyen yıllarda ağız çalışmaları büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Günümüzde Türkiye Türkçesi Ağızlarının çok büyük bir kısmı üzerine bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiş durumdadır. Bugün çalışılmayan az sayıda ağız bölgesi kalmıştır. Bunların da

çalışılmasıyla Türkiye Türkçesi Ağızları söz varlığının daha net bir şekilde ortaya çıkarılması mümkün olacaktır. Gelineen noktada Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan bilimsel çalışmalar Türkçeyle ilgili daha ayrıntılı konulara kaynaklık etmekte ve Türkçenin zenginliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda son dönemde yapılan çalışmaların biri de söz varlığı ile ilgili çalışmalardır.

Adıyaman ili ve yöresi üzerine hazırlanmış kitap ve lisansüstü tez düzeyinde pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların en kapsamlısı Serdar Yavuz tarafından hazırlanan Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları adlı kitaptır. Anılan bu çalışmalarda sözlük bölümü de bulunmaktadır. Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı eserinin hazırlanmasında bu yazılı kaynaklardaki sözlüklerden yararlanılmıştır. Ayrıca yazılı bu kaynaklar dışında sahada derlenmiş sözcüklere de yer verilmiştir.

Eserin başında *Sözlüğün Hazırlanış Düzenini* belirten bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde sözlüğün hazırlanmasıyla ilgili çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Buna göre sözlükte 4032 adet madde başı sözcük yer almaktadır. 4032 adet madde başı sözcükten bölgeye ait Derleme Sözlüğünde yer alan 81 adet sözcük tespit edilmiştir. Sözlükte yer alan madde başları transkripsiyon alfabetiyle, küçük harfle başlatılmış ve koyu renkle yazılmıştır.

Sözlükte Adıyaman ili ve Yöresine ait pek çok deyim de yer verilmiştir. Sözlükte ilgili maddede öncelikle deyim anlamı verilmiş daha sonra deyim (*) işareti ile örnek bir cümlede kullanılmıştır. Sözlükte ayrıca her madde başından sonra sözcüğün türü ayrıç içinde kısaltma kullanılarak gösterilmiştir.

Sözlükte madde başı olarak verilen sözcüğün birden fazla anlamı varsa ve bu anlamlar farklı sözcük türünde ise sözcüğün ilgili anlamdaki türü anlamın açıklamasının başında ayrı ayrı verilmiştir. Ancak sözcüğün farklı anlamlardaki türü aynıysa madde başı yanında bir kez verilmiştir.

Sözlükte bulunan 4032 madde başından 200 adedinin başka bir madde başında farklı yazılışı bulunmaktadır. Bu madde başlarını bk. kısaltması ile yazılmıştır.

Sözlüğün hazırlanış düzeninden sonra eserin hazırlanmasında yararlanılan *Taranan Eserler ve Kısaltmalar* yer almaktadır. Bu bölümde eserin hazırlanılmasında yararlanılan on dört eser / tez ismine yer verilmiştir. *Taranan Eserler ve Kısaltmalardan* sonra eserin *Sözlük* kısmı başlamaktadır. Eserin Sözlük kısmında isim, fiil, zamir, sıfat, zarf vb. sözcükler alfabetik sıraya göre sıralanmıştır. Sözlükte dikkat çeken bazı sözcük türü örnekleri şu şekildedir:

İsim: abuat (“bilmiş kimseler” için kullanılan bir ifade), Óaboş (Adıyaman’ın yerlileri için kullanılan bir kelime), behre (hüner), hepek (baca kapağı), çamka (ağaç ve tahta kıymığı), dümbüldeg (yerden kaynarak çıkan suyun çıkış yerinde bulunan taş)

Fiil: basırmak (kapıyı sürgülemek, desteklemek, mandalamak), fincıtmak (fırlatmak), gısdalamak (araya bir şey sıkıştırmak, hırmahış olmak (bir şeyin çok ezildiğini belirten bir ifade), kekeşme (uyuşma)

Zamir: nês (ne), se (sen), vile (filan)

Sıfat: ağşın (uzak), cılğ (işe yaramaz, çürük), dollaz (avare, aylak kimse), hêfgir (savurgan), körefem (aptal, budala anlamında bir söz)

Zarf: alemeşkere (iyiden iyiye), beremer (beraber), fermide (acele bir şekilde), ğın ğırısak (tek ayakla yürümek)

Edat: hêl (hele), hıldır çıldır (“eh işte idare eder” anlamında bir ifade), ketlek (bu kadar, kadar), seki (için edatı yerine kullanılan bir sözcük)

Bağlaç: ke (ama), ele belle ki (“varsay ki farz et ki” anlamında kullanılan bir ifade)

Ünlem: ahane (“işte orada” anlamında bir ünlem), bi keke (şaşıрма, hayret bildiren bir ünlem), keşkele (keşke), tehao (“oho neler neler” anlamında bir ünlem)

Eser, Adıyaman ili ve yöresi ağızları üzerine hazırlanmış müstakil ilk ağız sözlüğü olması bakımından Adıyaman yöresine ait söz varlığının tespitinde büyük bir boşluğu doldurmuştur.